

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA‘LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**AJINIYOZ NOMIDAGI
NUKUS DAVLAT PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

**„TURKIY XALQLAR FILOGIYASINING DOLZARB
MASALALARI: NAZARIYA VA INNOVATSION TA‘LIM
TEKNOLOGIYALARI“**

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya

MATERIALLARI TO‘PLAMI

Nukus – 2023

O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi a’lochisi, filologiya fanlari nomzodi, dotsent **Eshboy Xo’janiyozov** tavalludining 80 yilligi munosabati bilan o‘tkazilgan „**Turkiy xalqlar filologiyasining dolzarb masalalari: nazariya va innovatsion ta’lim texnologiyalari**“ mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. (2023-yil 28-mart) / O‘zR Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti. – Nukus: Nukus DPI bosmaxonasi, 2023.

To’plamdan turkiy xalqlar tilshunosligi, adabiyotshunosligi hamda til va adabiyot ta’limida innovatsion yondashuvlar bilan bog‘liq maqola va tezislar o‘rin olgan.

Mas’ul muharrirlar:

G.Qurbaniyozov – filologiya fanlari doktori, dotsent;

K.Tashanov – filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

Taqrizchilar:

K.Palimbetov – filologiya fanlari doktori, dotsent.

I.Kuttimuratova – filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI O‘quv-uslubiy Kengashi tomonidan 2023-yil 13-apreldagi 8-sonli qarori bilan nashrga tavsiya qilingan.

© Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, 2023

3. Молчанова О.Т. Структурные типы тюркских топонимов Горного Алтая. – Саратов: 1982. – С.104-151.
4. Aytmuradov D. Tyurkskie etnonimi. – Nukus: Karakalpakstan, 1986.
5. Axmedov B. O'zbek qavmlari // Sirli olam. – 1992. – 9-10 son.

ANTROPONIMLARNING KELIB CHIQISHI VA TARIXI

**Koziyeva Iqbol Komiljonovna –
Rus tili va adabiyoti kafedrası o'qıtuvchısı
Buxoro davlat universiteti
Kamalova Iroda – 3-kurs talabası**

Annotatsiya: Maqolada onomastik birliklarning kam o'rganilgan turlari tegishli rus tili nomlari asosida tahlil qilinadi. Yashirin otlarning semantik, grammatik, imlo xususiyatlari ko'rib chiqiladi, ularni o'rganishda ana shu o'ziga xoslikni hisobga olish zarurligi ta'kidlanadi.

Tayanchso'zlar: antroponimika, slavyan nom, antroponim, turkey til, onomastika, cho'qintiruvismilari, taxallus.

Xristianlikgacha bo'lgan davrda, ya'ni deyarli 10-asrning oxirigacha Sharqiy slavyanlar orasida (zamonaviy ruslar, ukrainlar va beloruslarning ajdodlari) faqat tug'ilish paytida bolalarga berilgan shaxsiy ismlar ishlatilgan. Bular butparast slavyan nomlari bo'lib, umuman ma'nosi aniq va etimologik jihatdan ravshan edi. Slavyan dunyosining hamma joylarida bo'lgani kabi, ismlarning aksariyati birlashtiruvchi bilan bog'langan ikkita ildizdan tashkil topgan ikki asosli yoki murakkab nomlar edi. Ushbu ismlarning ikkinchi elementlari, qoida tariqasida, "ulug'vor" (Yaroslav "kuchli va ulug'vor"),-mir, - mѣr "buyuk, ulug'vor" (Ostromir "o'tkir va ulug'vor") yoki volod "egalik qiluvchi, boy" (Vsevolod "hamma narsaga ega va egalik qiladi") [Superanskaya, A. V. M 2:43].

Slavyan nomlariga, masalan, unga teng keladigan vikinglar tomonidan butparastlik davrida kiritilgan bir nechta Skandinaviya nomlari qo'shildi. Rurik, Oleg ("avliyo" emas), Igor ("yosh"), Gleb (Sisiieigg nem.).

Turkiy kelib chiqishi bo'lgan yagona butparast ism, ehtimol Proto-bolgar tilidan Boris nomi bo'lgan Bogorys, bu Borislav ismining qisqartmasi emas.

Bolaga rasmiy cho‘qintiruv ismidan tashqari yana bitta, ism berish amaliyoti, xech narsaga qaramay, 17-asrga qadar saqlanib qolgan. qadimgi rus tilida, oilaviy kundalik taxalluslarni belgilash uchun, birinchi navbatda, haqiqiy ismni anglatuvchi ism so‘zidan farqli o‘laroq, cho‘qintirish paytida olingan ismga o‘xshash bo‘lgan dunyoviy ism iborasi ishlatilgan. Ammo tez orada dunyoviy ism atamasi taxallus atamasi bilan almashtirildi. Boshqa qadimgi rus atamalari, masalan, taxallus yoki priydk, ular juda kam ishlatilgan.

Onomastik va tarixiy asarlarda ko‘pincha nokalendar ism atamasi uchraydi. Bu cherkov taqvimida topib bo‘lmaydigan ismni anglatadi, bu yerda faqat nasroniy ismlari, ya’ni pravoslav cherkovining avliyolarining ismlari ko‘rsatilgan. [Reformatorskiy A.A. M 3:62]. Tabiiyki, qadimgidavrdabuataruslar tomonidan hech qachon ishlatilmagan. Rossiyada yozilganligi aniq ma’lum bo‘lgan birinchi matn 1056-1057 yillarda qayta yozilgani xush xabar edi. Novgorod posadnik uchun, bu yozuvda cho‘qintiruv paytida Jozef va dunyoviy Ostromir deb nomlangan. Agar cho‘qintirishismi majburiy bo‘lsa, chunki har bir bola suvga cho‘mgan bo‘lsa, unda taxallus majburiy emas edi va uning shakli butunlay ota-onaga bog‘liq edi. Va shunga qaramay, bolalarning aksariyati, ehtimol, ikkita ism bilan nomlangan. Ikkala ism ham bir kishi bilan bog‘liq bo‘lgan hollarda, birinchisi har doim cho‘qintiruv deb nomlangan.

Rossiyada uzoq vaqt davomida odamga faqat cherkov nom berishi mumkin edi, faqat 1905 yilda cherkovning bu vakolati biroz zaiflashdi. 1917- yildan boshlab bolaga hech qanday cheklovlarisiz har qanday ism bilan berish mumkin bo‘ldi. Ammo bu oxirgi davr endi rus familiyalarining shakllanishi bilan bog‘liq emas. Xristianlik qabul qilingandan so‘ng, rus tarixining dastlabki davrida paydo bo‘lgan nasroniygacha bo‘lgan slavyan ikki asosli nomlari parallel ravishda ishlatila boshlandi. Ushbu turdagi ismlar, kamdan-kam istisnolardan tashqari, faqat knyazlar bilan bog‘liq edi va shuning uchun ko‘pincha shunday nomlangan Shahzoda nomi. Bir nechta Skandinaviya nomlari ham xuddi shunday taqdirga ega edi. Umuman olganda, XIV asrda, ushbu toifalarning hech biri saqlanib qolmagan [Beletskiy, A.A M, 4:74].

Qadimgi slavyan nomlarining kichraytiruvchi shakllari, masalan, Dobrinya, Dobrilo (Dobroslav yoki Dobrogostdan), Putilo (Putislavdan), Jidyata (Jidislavdan) va boshqalar, aftidan, ko‘proq mashhurlikka ega edi va shunga mos ravishda to‘liq nomlarga qaraganda kengroq ishlatilgan. Ular asosan bir qator umumiy otlar va sifatlar bilan ifodalangan monobazik nomlar bilan birlashib, saqlanib qolgan, ularning zaxirasi har doim bitmas-tuganmas. Ushbu ikkinchi ismlardan foydalanish cheklangan son tufayli bir xil suvga cho‘mish nomlarini tashuvchilarning tobora ko‘payib borayotgan massasida shaxsni ajratib ko‘rsatishga imkon berdi.

Ikkinchi ism nafaqat ota-onalar, balki qo‘shnilar yoki hatto shaxs tomonidan o‘ziga berilgan taxallus bo‘lishi mumkin. Cho‘qintiruv marosimi va boshqa barcha ismlar o‘rtasidagi muhim farq shundaki, cho‘qintiruvmarosimi faqat bitta maqsadga xizmat qilgan — shaxsni shaxsiy ism bilan ta‘minlash. Bu ism unga rasmiy cho‘qintiruv marosimida ruhoniylar tomonidan berilgan. Boshqa ismlar allaqachon norasmiy ravishda, marosimlarsiz, ota-onalar yoki qo‘shnilar tomonidan berilgan. Cho‘qintiruv ismlari majburiy va son jihatdan cheklangan edi, qolgan ismlar faqat an’anaga asoslangan edi va ularning soni deyarli cheksiz bo‘lishi mumkin edi. Ikkinchisi orasida ikkita guruhni aniq ajratish mumkin: kasb va yashash joyidagi ismlar. Ushbu turdagi boshqa barcha nomlar ushbu kitobda taxallus sifatida belgilanadi va bu atama ko‘proq salbiy ma’noga ega. Albatta, keng ma’noda har qanday xochsiz ismni taxallus deb hisoblash mumkin, ammo bu kitobda u yuqoridagi qiymat bilan cheklangan.

Shunday qilib, qadimgi rus an’anaviy nomlash usuliga ko‘ra, deyarli har bir rusda ikkita ism bo‘lishi mumkin edi — cho‘qintiruv va/yoki ikkinchi ism, bu juda xilma — xil kelib chiqishi va shakli bo‘yicha ot yoki sifat bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Superanskaya A. V. Terminologiya va onomastika. Riga, 1993.
2. Superanskaya A. V. Ismning umumiy nazariyasi. M: Nauka, 1993.
3. Reformatorskiy A.A. Toponimika va transkripsiya. M :Nauka, 1994.
4. Beletskiy A.A. Leksikologiya va nazariya tilshunoslik : onomastika. Kiev, 1989.

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ:

1-sho‘ba: TURKIY XALQLAR TILSHUNOSLIGI: TARIXI, NAZARIYA, SHEVASHUNOSLIK, QIYOSIY TILSHUNOSLIK	
Курбониязов Г. Иқтидорли олим, камтарин инсон	4
Kazakov I. Stereotiplar – millat xarakteri ko‘zgusi	10
Джураева З. Паремии с гендерным вектором в пословично-поговорочном корпусе узбекского языка	20
Худаярова М., Муродова Г. Навоий асарларида қўлланилган таом номлари	25
Xaitov X. Lisoniy birliklarning askiya janri taraqqiyotiga ta’siri masalasi	29
Allambergenova M. Bitiglar uslubi va uni tushinish masalasi	33
Yigitaliyev U., Qaxramonova N. Grammatik vositalarda “inson” kontseptining verballashuvi	38
Yunusova Sh. Turkiy tillar reklama matnlarining lingvistik tadqiqi (Qozoq tilidagi reklama matnlari misolida)	42
Туйлиева Л. Проблема разграничения синонимиии вариантности русских пословиц	47
Шермухамедова Н. Графика и транскрипция заимствованных имен	51
Жалилов С. Сўзларнинг семантик силжиши ва терминология	54
Туйлиева Л., Атамурадов Д. Разграничение синонимиии вариантности пословиц	59
Гудзина Виктория. Модификация концепта «бахт» в узбекской национальной концептосфере	62
Хайтбоев О. Қорақалпоқ тилидаги синоним аллофраземаларнинг баъзи семантик хусусиятлари	67
Qodirov A. O‘zbek tili lingvistik manzarasining asosiy tayanch tushunchalari	70
Hamroyev D. “Tarkibadaxshon” dostonining tili haqida	75
Babayeva M. Turkman tilidagi arabcha o‘zlashmalarning fonetik xususiyatlari	79
Матжанов Ш., Балтабаева Д. Қорақалпоқ халқ мақолларининг баъзи аксиологик хусусиятлари	83
Yusupov S. “Ota” indikatorli nekrotoponimlarning grammatik xususiyatlari	87
Koziyeva I., Kamalova I. Antroponimlarning kelib chiqishi va tarixi	91
Kamolov A. Janubiy Qoraqalpog‘iston hududidagi antropogidronimlarining ba’zi semantik xususiyatlari	94
Erejepova A. Zargarlik buyumlarining etnomadaniy xususiyatlari	97
Musayeva N. O‘zbek tili frazeologizmi tarkibida o‘zlashgan qatlam va	100